

TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNİN GÜNÜMÜZDEKİ YÖNELİMİ

Gönül İçli

Öz

Türkiye'nin geldiği konum ve bu konuma gelişle ilgili değerlendirmeler Türk modernleşmesi çerçevesinde tartışılmaktadır. Modernleşmenin hedeflerine ulaşması bir bütün olarak ele alınmasıyla sağlanabilir. Türkiye'nin biçimlenmesinde modernlik projesinin Avrupa'yı modern duruma getiren özgürlük, yurttaşlık hakları, demokratikleşme vb. tüm boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler

*Modernleşme, Ulus Devlet, Kapitalizm, Küreselleşme
Current Direction of Turkish Modernisation Process*

Abstract

The place of which Turkey is in and the assessments that are related to this place are being discussed within the framework of modernity of Turkish society. It is only possible to attain the goal of modernity by dealing with the subject in its entirety. The project of modernity should be handled in the light of liberty, rights of the citizen and democracy of Europe which will also help to shape the modernity in Turkey.

Key Words

Modernization, Nation State, Capitalism, Globalization

Giriş

Türkiye Cumhuriyetinde yaşanan toplumsal ve kültürel değişim modernleşme projesi çerçevesinde değerlendirilebilir. 20. yüzyılın ilk on yıllarında Anadolu halkı yeni Türk devletinin yeniden yapılandırılma kararlarına içtenlikle katılmıştır. Modernleşme süreci sonunda Batının uygar uluslarıyla eşit düzeyde laik, etnik açıdan homojen bir cumhuriyetin ortaya çıkması beklenmekteydi. Ancak, 1980'li yıllardan itibaren Cumhuriyetin ilk yıllarındaki coşkunun yerini bir sorgulamanın almaya başladığı görülmektedir. Türk ekonomisinin geriliği, yaşanan toplumsal çalkantılar, kalkınmacılığın terk edilişi, ulus devletin vaatlerinde kuşku uyandırdı. Türk tarihi, geçmiş kurumlar, inançlar, kimlik, kültür sorgulanmaya başlandı. Önceleri kentleşmiş nüfusta görülen bu eğilim bir süre sonra öteki kesimlere de yayıldı.

Bu çalışmada makro bir bakış açısıyla Türkiye'de modernleşme ve günümüzdeki yönelimi üzerinde durulmaktadır. Modernleşme bütünseldir ve Aydınlanma ideallerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmalıdır. Bu görüşten hareketle modernleşme dinamiğinin yeniden canlanabilmesi için uygulamada eksik kalan boyutların tamamlanması gerekmektedir.

Modernleşmenin Boyutları

Modernleşme, 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da oluşmuş toplumsal yaşam ya da organizasyon biçimidir ve kendi içersinde dünyaya yayılma mekanizmaları taşımaktadır (Gelner, 1987:6-28; Giddens, 1990; Harvey, 1989:10-40). Bu mekanizmalar ekonomik boyut, bilgiye yaklaşım boyutu, geleneksellikten kurtulmuş, akılcı, kendini yönetebilecek birey boyutu ve kurumsal boyut olmak üzere dört başlık altında toplanabilir (Tekeli, 1999:138).

Modernleşmenin ekonomik boyutunda; kapitalist ilişki içinde, inorganik enerjiye dayalı üretim yapan sanayileşmiş, ürünleri metalaşmış, emeği ücretlenmiş, özel mülkiyet anlayışı kurumsallaşmış bir toplum düşünülmektedir.

Modernleşmenin ikinci boyutu bilgiye yaklaşımdır. Toplumsal olguların doğru bir temsilinin yapılabileceğine, dolayısıyla nesnel bir toplumbilimin kurulabileceğine inanılmaktadır. Bu durumda dil bu bilgiyi etkilemeden aktarabilen saydam bir aracı olarak aktarma aracı olarak görülmektedir. Değerler alanında evrensel olarak geçerli bir hukuk ve ahlak alanının kurulabileceği düşünülmektedir.

Modernleşmenin üçüncü boyutu geleneksel toplum bağlarından kurtulmuş, aklıyla kendini yönetebilecek bireyin doğmuş olmasıdır. Belirli bir yöreye bağlılığı azalmış, yer değiştirebilen, eğitilmiş kişilerden oluşan bir toplum düşünülmektedir. Geleneksel bağlılıklarından kopmuş, bireyselleşmiş kişiler modern toplumun yurttaşı durumuna gelmişlerdir. Kişiler toplumun anonim ilişkileri içerisinde eşit üyeler durumundadırlar. Kamu yaşamına bir yurttaşlık sorumluluğuyla katılmaktadırlar. Modernleşme düşüncesinde dinin toplum ve insanlar üzerinde nüfuzunun azalması da bir diğer dinamiktir.

Kurumsal yapı dördüncü boyutta yer almaktadır. Bu tür ekonomik faaliyetlere sahip olan, bu tür bireylerden oluşmuş kendi üstünde düşünen toplum yeni bir örgütlenme biçimi geliştirmiştir. Bunun özellikleri kısaca ulus devlet olma ve demokratikleşme olarak özetlenebilir. Yerel bağlamdaki toplumsal ilişki biçimini aşarak daha yaygın ve belirsiz bir mekanda, anonim toplumsal ilişki kalıpları oluşturulabilmesi için de ulus kimliklerinin ortaya çıkması gerekmektedir. Kendisi için iyi olanı değerlendirebilen, eşit bireylerden meydana gelen toplumun yönetimi, demokratiklik ilkelerine göre kurulmak zorundadır.

Yukarıda kısaca değindiğimiz boyutlar kuşkusuz bazı gerilimleri de beraberinde getirmektedir. Tekeli'ye göre (1999:139) kapitalizmin eşitsizliği, sürekli yeniden üreten gelişme dinamiği ile demokratik ulus devletin bireyler arası eşitliği öngören niteliği arasındaki uyumsuzluk bu gerilimlerden biridir. Bir diğeri ise kapitalizmin ulus devlet sınırlarına sığmayışı, tüm dünyaya yayılma eğilimi taşımasıdır. Giddens (1981:182-190) ulus devletin ortaya çıkışı ve yayılmasını kapitalist dünya ekonomisinin varlığına bağlamaktadır. Tüm kapitalist devletlerin ulus devlet formuna sahip oluşunu kapitalizm ile ulus devlet birliğinin tesadüf olmadığını gösterdiğini belirtmektedir. Ulus devlet belirlenmiş sınırlar dahilinde yönetim tekeline sahip, bu yönetimi hukuk yaptırımına tabi kılan iç ve dış şiddet araçlarını doğrudan kontrol eden bir kurumsal hakimiyet yapısı haline gelmiştir. Modernleşme politikaları ulus devletlerin hayata geçirilmesinde vazgeçilmez bir araç olarak değerlendirilebilir. Her ulus devlet kuruluşundan itibaren coğrafi sınırları içerisinde bulunan halkı belirli idealler, değerler, inançlar, tutumlar etrafında bütünleştirme, eğitim ve dil birliğini sağlama, çeşitli sosyal sınıflar arasında çatışmaya yol açan farklılıkları giderme çabası göstermektedir (Bilgin, 1997:13-19).

Tarihsel açıdan modernleşme bireylerin ve toplulukların genişleyen kapitalist sistem içinde yer edinebilmesi için geleneksel bazı yükümlülüklerinden kurtulmalarını gerektirmiştir. Diğer yandan kapitalist toplumun serpilmesi kendiliğinden gerçekleşen bir süreç değildir. Piyasanın düzenli işlemesi ve sisteme katılan bireylerin korunmasını sağlayan kurum ve uygulamaların gelişmesi de bu sürece eşlik etmiştir. Aynı zamanda yöneticiler ve halk arasında çeşitli düşünce sistemlerinin (ki bunlar içinde insan hakları, yurttaşlık hakları, halk egemenliğini savunan ilke ve söylemler yer almaktadır) bağlantılarının da

kurulması da gerçekleşmektedir. Kuramlar doğrultusunda (Göle, 1999:70-81) eğitim ve kentleşme, ekonomik kalkınma ve demokrasi gibi evrensel olarak tanımlanmış değişkenler ve bu değişkenler arasındaki nedensel sonuçların zaman ve mekandan bütünüyle bağımsız olarak modernleşmeyi yarattığı kabul edilmektedir. Modernleşmeye ilişkin bu genel bilgilerin ardından aşağıda Türkiye’de modernleşme projesi konusu ele alınacaktır.

Türkiye’de Modernleşme

Modernleşmenin temelindeki evrensellik iddiası, ulus devletin dışına taşınmasını da kolaylaştırmaktadır. Modernleşme projesi iki biçimde uygulanabilir. Bunlardan birincisi kapitalizmin yayılmacı etkisi vasıtasıyladır. İkincisi ise Batının üstünlüğü ve yeni düşüncelerinin etkisi altındaki yönetici elitlerin, kapitalist sistem için gerekli olan ticari burjuvaziyi yaratarak, yeni kurumsal düzenlemelere gidilmesidir. Bu ikincisinin devlet eliyle modernleşme ya da tepeden inme modernleşme olarak isimlendirilen müdahalelerle gerçekleştirilmesi söz konusudur. Bu bakış açısı Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin modernleşme projesinin değerlendirilmesine açıklık getirecektir.

Keyder (1993) devlet eliyle modernleşme ile kendini oluşturan toplumsal bir süreç halindeki modernleşme arasındaki ayrımı, modernleştiricilerin devlet gücünü ellerinde tutmaları ve kendi çıkarlarına göre davranmaları olarak belirtmektedir. Modernliğin bölünmez bir proje olduğu ve modernleştiricilerin bu projeyi yapay olarak sınırlamalarının bunalıma yol açtığı görüşü de genelde kabul edilen bir görüştür (Barrington and Moore, 1966). Bu bağlamda Türkiye’de modernleşmenin bazı boyutlarının uygulanma konusundaki eksiklikleri batılılaşma hedeflerine ulaşılmasını engellemiştir denilebilir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün kişilik nitelikleri ve genel eğilimleri Türk toplumunu biçimlendiren temel bireysel öğeler arasındadır. Atatürk’ün askeri yetenekleri, siyaset adamı nitelikleriyle bütünleşmişti. Daha sonra devlet adamı rolü belirginleşmiştir. Bütün bu nitelikleri onu hem padişaha hem de Anadolu’ya çıkan düşmana karşı başarılı eylemleri örgütleyebilmesini olanaklı kılmıştır. Atatürk’ün bir önder olarak ortaya çıkışı, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına yol açan iç ve dış öğelerin yarattığı koşullarla çalışma, hem Mustafa Kemal’i Atatürk Yapmış, hem de imparatorluktan cumhuriyete yani “ulus devlete” geçişi sağlamıştır (Kongar, 1998:669). İmparatorluktan cumhuriyete geçiş döneminde daha çok ticaretle uğraşan Hıristiyan nüfusun sınır dışı edilmesi nedeniyle ilk zamanlarda bir ticari burjuvazi yoktur ve bu burjuva sınıfının yaratılması çabası devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Osmanlı toplumsal düzeninin temel özelliği olarak büyük toprak sahipliğinin olmaması da Cumhuriyet Türkiye’sinde bu görevin bürokrasi kanadı tarafından yürütülmesine ve bürokrasinin gücünün artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler toplumsal sınıflar açısından kitleler ve devlet sınıfı şeklindeki bir ayrımı da pekiştirici nitelikte olup, kapitalist birikim sürecinin devlet denetiminde gerçekleşmesine yol açmıştır.

Türk ulusal hareketi boyunca halkın çoğu Yunanistan’la mücadeleyi sömürgeci yönetime karşı bir mücadele olarak değil, bir dış düşmana karşı savaş olarak algılamıştır. Müslüman olmayan nüfusun dışarı sürülmesiyle onlardan kalan mülkler ve boşalan mevkiler yerli burjuvazinin yaratılmasını hızlandırırken

bir yandan da onları devlete borçlu kılmıştır. 1930'lar ve II. Dünya Savaşı sırasında kapitalist birikim süreci tümüyle devlet denetimi altına girmiştir. Kitle katılımının derecesi hem mücadele sürecinin biçimlenmesi açısından önemli olduğu kadar yeni rejimin meşruiyet temelini oluşturulması için yaratılan kimliği de belirlemiştir (Keyder, 1999:29-42). İmparatorluktan ulus devlete geçiş süreci içerisinde Osmanlı ideolojisinden vazgeçilmiş ve imparatorluğun dağılmasına karşı bir tepki olarak milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisini milliyetçilik oluşturmaktaydı. Bu oluşum içinde devlet ulusunun sınırlarını çizebildi. Ulusun etnik birlikten kaynaklanan bir türdeşliği ifade ettiği varsayılarak bunun aynı ağız konuşma yoluyla somutlaştırılması öngörüldü (Keyder, 1999). Dolayısıyla milliyetçilik ırka veya etnik kökene dayandırılmamış, üzerinde yaşanan ülke, yurt milliyetçiliği olarak düşünülmüş bu doğrultuda uluslaşma süreci hızlandırılmıştır. Savaşı izleyen dönemde ise kitleler edilgin bir konuma girmiş ve elitin ilettiği mesajların edilgen alıcıları olarak kalmışlardır. Yeni Türkiye Cumhuriyetinin kadroları imparatorluk döneminin kadrolarından tam olarak farklılaşmamıştır. Cumhuriyet asker ağırlıklı bir bürokrasi tarafından kurulup biçimlendirilmiştir. Bu bürokrasi bir devrim süreci içinde devrimci saflar içinden süzülüp gelmiş ve biçimlenmiş bir bürokrasi olmayıp doğrudan doğruya Osmanlı'nın bürokrasisidir (Cangızbay, 2000:14-15). Kısacası I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı devlet yapısı tümüyle ortadan kaldırılamamış, Türkiye devleti birkaç farklı kadroyla onun yerini almıştır. Keyder de (1999) halkın isteksizliğini Osmanlı reformcuları ile Cumhuriyet dönemi milliyetçilerinin birbirinin devamı olmasına bağlamaktadır.

1923-1945 yıllarında tek parti rejiminin devlet güdümlü kalkınma politikaları desteklenmiştir. 1930'lardaki Büyük Bunalımın yarattığı iklimde devletçilik ve içe dönük sanayileşme çizgisinin kentli ve taşralı elitlerle eşrafın ittifakına dayandığı belirtilmektedir (Keyder, 1987). Bu ittifak gerek eğitim gerekse sağlık alanlarındaki hizmetlerin yaygınlaştırılmasına rağmen kırsal kesimdeki kitleleri kapsayamamış ve kırsal kesim modernleşmemiştir. Kırsal kesimdeki büyük dönüşüm, ancak II. Dünya Savaşından sonra ve çok partili döneme geçişten sonra yaşanmıştır. Kırsal kesimden kentlere göç süreci kent dokusunu tamamen değiştirmiştir. Türk toplumunun yöneldiği farklılaşmış, uzmanlaşmış, örgütlenmiş ve sonuçta sanayileşmiş şehirleşmiş bir yapının yolunun açılması 1950'leri bulmuştur. Çünkü kilit sorun basit teknoloji, kendi içinde kapalı köylerin ve durağan geleneklere sarılı köylülüğün topraktan kopmaya başlamasıdır (Kıray 1999:161). Bu süreç 1950'lerde traktör ve diğer aletlerin tarıma girmesi ile gerçekleştirmeye başlamıştır. Giderek çiftçileşme, şehirlileşme, nüfusun işçileşmesi, ücretli hale gelmesi geri dönülmez yapısal değişmeyi başlatmıştır. Bu sürecin dalga dalga yayılması toplumda eski yapının ilişkiler, kurumlar, değerler, düşünceler yönünden büyük değişimini hızla oluşturmaya, diğer bir deyişle toplum kendisini dipten doruğa yenileyecek evrensel evrim sürecinin kendine has şeklini yoğun olarak yaşamaya başlamıştır.

Birçok az gelişmiş ülkede kalkınmacılık 1930'larda Büyük Bunalıma bağlı olarak dünya ekonomisinden görece bir kopukluğun var olduğu koşullarda başlayıp II. Dünya savaşı sonrası dönemde de sürmüştür. Bu dönemde küresel kapitalizmin merkez ekonomilerinde yaratılan üretken sermaye az gelişmiş ülkelerde doğrudan sanayi yatırımlarına yönelmiştir. Üretken sermaye uluslar

arası dolaşımı yoluyla Türkiye küresel kapitalizm ağıyla bütünleşmiştir. Ardından teknoloji, sermaye malları ve girdilerin ithal edildiği ve koruma altındaki iç pazarı beslemek için nihai ürünlerin içeride imal edildiği ithal ikameci sanayileşme süreci başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik anlamda devletin önce ekonomik liberalizmi benimsemesi arkasından da planlı ithal ikameciliği aracılığıyla kalkınmayı sağlamaya çalışması bürokratik kanadın gücünü arttırmıştır. Ulusal kalkınmacılık hedefi doğrultusunda devlet ekonomiyi düzenlemektedir.

İthal ikameci sanayileşme belirli bir uluslar arası işbölümü temelinde sınai kalkınmanın daha da ileri gitmesini sağlamıştır. Türkiye kendi iç pazarı için mamul mallar üretecek, ancak sınai gelişmesi için ileri ülkelerden ithalata devam edecek, finansman konusunda da geleneksel mallarına olan talebe bağımlı kalacaktır. Ancak ithal ikameci sanayileşmenin doğasında var olan bunalım eğilimleri de sistem içinde mevcuttur. Nitekim sınai gelişme ihracatın düşüklüğüne karşılık ithalatın sürekli artış eğiliminin olması, dış borcun büyümesini de beraberinde getirmekteydi. Tüm bu gelişmeler kaçınılmaz bir biçimde darboğaz yaratarak kalkınma bunalımına yol açmıştır. (Boratav, 1988). İthal ikameci sanayileşme içe dönük ulusal kalkınma projesi çerçevesinde önceleri çeşitli sınıfların çıkarlarının birleşmesine yol açarken sonraki aşamalarda bunalıma yol açmıştır. Türkiye’de 1960 lar boyunca sınai büyüme hızı yüksek olmuş ve meyveleri görece eşit dağıtılmıştır. Toplumun değişik kesimlerinin sınai kalkınmadan yararlanabilmesi, onları ortak çıkarlar etrafında birleştirirken, ithal ikameci sanayileşmenin ideolojik unsurları olan milliyetçilik ve kalkınmacılık halk katılımını sağlamıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde ithal ikameci sanayileşmeye dayalı kalkınma tıkanmış ve 1980’li yıllardan itibaren ulusal kalkınmacılık yerine ulusal ötesi bir stratejiye kayılmıştır. Yeni strateji ekonomi alanında piyasa güçlerinin, kültürel alanda rekabete dayalı bireyci anlayışların yayılmasını gerektirmektedir. Kısacası 1980’lerde yeniden yapılanma gözlenmektedir. Artık ulus devlet yerine küresel piyasanın üstünlüğü, bireysel girişimciliğin üstünlüğü yükselen değer durumundadır. Türk ekonomisinin, siyasetinin ve kültürünün (Keyder, 1993) 1980’lerde yeniden yapılanması ulusal devletçi kalkınmacılığın ideolojik hegemonyasını sona erdirmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ulusalcılık devam etse de kalkınma, dünya ekonomisine tam katılım koşullarıyla gerçekleşebildi. Ancak bir yandan dünya ekonomisiyle bütünleşme, dünya ekonomisine bağımlı hale gelme, diğer yandan yerli burjuvazinin ortaya çıkarak Batılı çevrelerle işbirliğinin getirdiği sınıfsal farklılaşmayla karşı karşıya kalması, kalkınmacılık vaatlerinin yerine getirilememesine yol açmıştır. Türkiye’nin modernlik projesinin tıkanıdığı yolundaki çeşitli tartışmalarla, alternatif arayışlar gündeme gelmeye başlamıştır.

1990’lardan itibaren Türkiye’nin Avrupa’daki çeşitli uluslar arası örgütlerle özellikle de Avrupa Birliği ile ilişkileri, Batılılaşma hedeflerinin açıkça ilan edilmesini gerektiren bir noktaya ulaşmıştır. Küreselleşmenin seçilmesi Batı ile bağlantılı normların da benimsenmesini gerektirmektedir. Artık yurttaşlık hakları, siyasal haklar alanlarındaki reformların uygulanması konusundaki mazeretler kabul edilmemektedir. Avrupalılık bir an önce reformların uygulanmasını gerektirmektedir. Ayrıca ilan edilen hedefler

Türkiye'deki burjuvazinin de Avrupa burjuvazisinin uzantısı olabilecek, onlarla rekabet edebilecek kadar güçlü olmasını gerektirmektedir. Bu durum burjuvazinin de siyasal elitin bir kanadıyla birlikte siyasal alanda, hukuksal alanda devletin önemli politikalarında reforma gidilmesini talep etmelerine neden olmuştur (Keyder, 1999:40-42).

Küreselleşme ve Türkiye

Türkiye'nin gündemine 24 Ocak kararlarıyla birlikte giren küreselleşme olgusu, özelleştirme, devletin ekonomik alandaki etkisini azaltma, devleti küçültme çabalarıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Kocacık, 2000:113).

Küreselleşme iktisadi bir kavram olup, piyasa ekonomisinin dünya genelinde yaygınlaşması, dünyanın bütünleşmiş tek bir pazar haline gelmesini ifade etmektedir (Saylan, 1997; Kansu, 1997; Dedeoğlu, 1997). Küreselleşmenin dinamiklerini ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda olmak üzere üç başlık halinde toplayabiliriz.

Ekonomik alanda küreselleşme yaygınlaşan ekonomik sisteme uygun ilişki ve kurumların da düzenlenmesi sürecini kapsamaktadır. Ancak kapitalizmin doğası gereği her aktörün kapitalist sisteme katılım payı aynı oranda gerçekleşmez. Dolayısıyla toplumlar arasındaki ekonomik eşitsizlikler artarken, bir yandan da karşılıklı bağımlılık ilişkisi gelişmektedir. Karşılıklı bağımlılığı arttıran, aynı zamanda da onu yönlendiren bir bütünleşme süreci ortaya çıkmaktadır. Bu süreç küreselleşmeye uygun düşen değerleri (yaşam tarzları, normlar vs) evrenselleştirerek, bu yolla ulus ötesi ilişki sağlanırken, bir yandan da farklılaşmaktadır. Ayrışma düzeyine ulaşan farklılaşmalar ise kurulan bölgesel örgütler, ulusal kimliklerin pekiştirilmesine hizmet eden politikalar ve etnik ulusçuluk hareketleri ile ifade bulmaktadır (Dedeoğlu, 1997:38).

Küreselleşmede uluslararası işbölümünde toplumlar arası farklılıklar giderek belirginleşmektedir. Benzer ve rakip sosyo-ekonomik yapıya sahip toplumların karşılıklı bağımlılık ilişkisi, kurdukları bölgesel örgütlenmelerde gözlenen bir ilişki durumundadır. Örneğin Avrupa Birliği, benzer ve rakip ülkeler durumunda olup, dünya sisteminde tek başlarına başaramayacakları faaliyetleri birlikte başarma amacına yönelmişlerdir. 20. yüzyılda devletler ulusal ekonomilerini düzenlemeye yurttaşlarının refahını korumaya başlamışlardı ancak aynı yüzyılın sonunda küreselleşme tek tek ulus devletlerin gücünü azaltmıştır. Artık tek başlarına tam istihdam ve ekonomik gelişmeyi sağlama, reformcu politikalarını korumada yeterince etkili olamamaktadırlar (Hirst ve Thomson, 1995:408-442). Yine gözlenen bir diğer ilişki biçimi ise birbirini tamamlayan sosyo-ekonomik yapıların birbirleri ile kurdukları karşılıklı bağımlılık ilişkileridir. Örneğin petrol üreten ülkeler ile tüketen ülkeler arasındaki ilişkilerdeki gibi.

Siyasal alanda küreselleşme de sermayenin küreselleşmesi ile bağımlı bir olgudur. Ulus devletin işlevlerinin azaltılmaya çalışılması küreselleşmenin siyasal alana yansıyan bölümüdür. Demokratikleşme problemi doğrudan siyasal alandaki küreselleşmenin bir sonucudur. Temel hak ve özgürlüklerin yayılması, din, dil, ırk, sınıf, bölge ve kültür farkı aranmaksızın sadece vatandaş oldukları için insanlara tanınması, sosyal hukuk devletin güçlendirilmesi gibi konular demokratikleşme konusunda üzerinde durulan noktalardandır.

Uluslararası sermaye, ülkelerin ve bölgelerin hem yatırım hem tüketim kararlarını biçimlendirmekte, ayrıca çok hızlı bir hareketliliğe sahip olan büyük miktardaki sıcak para ile neredeyse günlük konjonktürü etkilemektedir. Ayrıca küreselleşme sürecinin siyasal niteliği ile ekonomik niteliği arasında tam bir özdeşlik gerçekleşmemiştir. Uluslar arası sermaye kendini doğrudan denetleyen siyasal güçten görece olarak bağımsız davranışlar sergileme olanakları aramaktadır (Kongar, 1998:669).

Küreselleşmenin kültürel alandaki etkilerinden biri tüm dünyada bir tüketim kültürü oluşturmaya yöneliktir. Bir örnek kültür yaratma oluşumunun arkasında bir yandan sermayenin büyük gücü, bir yandan da iletişim araçlarının etkinliği vardır. Diğer yandan küreselleşme farklı kimlik savları ve oluşumlarını sonuna kadar destekleyerek mikro milliyetçilik akımlarını büyük ölçüde güçlendirmektedir. Din, dil, ırk, ulus, mezhep, aşiret ve benzeri eksenlerdeki geleneksel ayrımlara ek olarak, her türlü inanç kabul görmekte ve farklı kimlikler bir anlamda korunarak geliştirilmektedir. Mikro milliyetçi anlamda insanların içinde yaşadıkları daha büyük devletler çerçevesinde “farklı kimlik” sahibi olmalarının ölçütü olarak kabul edilmektedir (Kongar, 1998:669). Ulusa atfedilen özellikler küreselleşme bağlamında mikro topluluklara/ cemaatlere atfedilmektedir. İnsanların birey ve grup olarak demokratik hak ve özgürlüklerinin daha evrensel kabul görmesi, mikro milliyetçilik akımlarıyla birlikte düşünüldüğünde ulus devlet olgusunu oldukça zayıflatan bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Modernleşmeyi Batılılaşma ile tamamen bir tutan modernlik kavramı dışında Batılı olmayan modernleşme kavramı taraftar kazanmış gibi görünmektedir. Bu yaklaşım toplumsal bağların çözülmesinde ve modernleşmenin hedeflerine ulaşmasını engelleyen inançların yükselmesinde olumlu bir yan bulmaktadır. Genellikle İslam’ı ve modern başlığı altında ifade edilen bu yaklaşım küreselleşme ile destek bulmaktadır. Kongar da (1998), gerek küreselleşmenin etkisiyle, gerek iç dinamik öğelerin desteğiyle siyasal İslam’ın Türkiye’nin gündemini önemli ölçüde belirleyeceğini ileri sürmektedir. Siyasal İslam konusundaki toplumbilimsel çözümlere özet olarak bakıldığında Tekeli, siyasal İslam’ın yükselişini Osmanlı Türk siyasal değişmesi bağlamındaki modernite projesi ile ilişkili olarak Cumhuriyet ideolojisi ile diyalektik bir etkileşim içinde ele almaktadır. Cumhuriyet dönemini radikal modernite aşaması olarak isimlendirilen Tekeli bu dönemin işlevini devletin laikleşmesini sağlamak olarak belirlerken çok partili dönemden 1980’e kadarki dönemde siyasal İslam’ın devlet eliyle desteklenen diyalektik gelişimini vurgulamıştır. 1980 sonrası ise Tekeli’ye göre siyasal İslam’ın yükseliş dönemidir.

Kıray’a göre, 1970’lerde İslam’ın eski topluma has kurumlarının hakim kılınması yolunda gösterilen çabaların değişmez olduğu ileri sürülen siyasi İslam tezleri 1990’ların sonunda çeşitlenme göstermiştir. İslam’da bir reform yapılması gerektiği konuşulmaya başlamıştır. Siyasi İslam gruplarının da dünyada birbiriyle mücadeleye girdiği görülmüştür. İleri sanayileşen toplumların farklılaşmış, örgütlenmiş, iletişim olanaklarından yararlanarak küreselleşmenin bir parçası haline gelmiş yapısında siyasi İslam’ın onlardan kopuk, otoriter bir düzeni yaşatma olanağı pek yoktur. Türkiye’deki gelişmeler göstermektedir ki

değişmeyi geriye döndürmeye yönelik çabalara karşı yeni toplum yapısında çağdaşlaşmış kurum ve kanallar ortaya çıkmaktadır. Otoriter, ataerkil ilişkilerden çok daha hızla modern topluma yönelme eğilimleri, çağdaş özellikler ön plana çıkmaktadır.

Keyder (1999:39-40) etnik ve popülist olmayan sivil bir yurttaşlık ilkesi çerçevesinde devletin bireylere temel yurttaşlık haklarını tanımasını ve siyasal liberalizmi bir seçenek olarak belirtmektedir. Kültürel kimliğin ifade edilebileceği bir kamu alanının yaratılmasına olanak verecek güvenilir bir hukuki ve idari düzen kurulursa ayrılıkçı taleplerin muhtemelen yumuşayarak, yeni kazanılmış haklardan yararlanma yoluna gidilebileceğini ifade etmektedir. Siyasal liberalizme dayalı yurttaşlık ve gerçek laiklik yerleştirilirse bu hareketlerin canlılığını epeyce kaybedebileceğini belirtmektedir.

Yukarıdaki görüşler çerçevesinde modernleştirme bir devlet geleneğinden siyasal liberalizm ve yurttaşlık üzerine kurulu bir devlete geçiş modernleşmenin eksik kalan boyutlarının giderilmesi açısından önemli görünmektedir. Yurttaşlık ve laikliğin yerleştirilmesi etnik ayrılıkların ve islami yaklaşımın büyük ölçüde hareketliliklerini kaybetmesine yol açabilir. Aydınlanma ideallerinin gerçekleşebilmesi, bireysel özerkliği sağlayan yurttaşlık haklarının eksiksiz bir biçimde kurumsallaşmasıyla sağlanabilir.

Modernliği sağlayacak hukuki ve siyasi koşulların yaratılmasıyla bir diğer deyişle yurttaşlık haklarına ilişkin hukuki temelin, bireysel özerklik için kurumsal çerçevenin oluşturulmasıyla modernleşme dinamiğinin yeniden canlanabileceği söylenebilir.

Sonuç

Modernleşme olarak tanınan süreç bugün Türkiye'yi belli bir yere getirmiştir. Yorumlama biçimi nasıl olursa olsun, bugün ülkemizde daha fazla insan daha uzun yaşamakta, daha fazla insan okumakta yazmakta, daha çok sayıda insan modern iletişim ve taşıma araçlarına ulaşmaktadır. Dolayısıyla yüzyılın başına göre Türkiye'de hayat kalitesi gözle görülür bir biçimde gelişmiştir.

Türk modernlik projesi ulus devletin himayesinde ve kontrolünde ortaya çıkmıştır. Bu arada modernliğin temel boyutlarında eksiklik yaratan yapılmıştır. Bu projedeki eksiklerin giderilmesi ülke potansiyelinin daha demokratik, çoğulcu ve yaratıcı bir biçimde açığa çıkarılması yolunda önemli bir fırsat oluşturmaktadır.

Modernlik projesinin Avrupa'yı modern kılan tüm boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir. Devletin yerine toplumun geçmesi, toplumun özgürlük, yurttaşlık hakları kavramında inşa edilmesi gereği üzerinde durulmalıdır. Demokratikleşme süreci yine önümüzdeki dönemde Türkiye'yi biçimlendirecek süreçlerden birisi olarak önemlidir. Türkiye'de demokratikleşme süreci çağdaş sınıfların, grupların ve örgütlerin özellikle de bunların temsilcisi olan tüm politikacıların benimsedikleri ve özümledikleri bir süreç durumunda olmalıdır. Demokratikleşme hem geniş halk kitleleri tarafından hem de toplumun gelişmesi sonucu güçlenen çağdaş sınıfların bilinçlenmesiyle olgunlaşır (Kongar, 1998:669). Bilimsel bir anlayışa dayanan bilinçliliğin gelişmesi gerekir. Sadece temel hak ve özgürlüklerin yaygınlaşması açısından değil, aynı zamanda sosyal hukuk devletin de yeniden güçlendirilmesi bakımından demokratikleşme süreci

önemlidir. Türkiye demokratik rejimi Batı demokrasilerinin standartlarına uydurma yolunda hayli yol almış olmakla birlikte olması gereken noktaya henüz ulaşamamıştır.

Modernlik projesinin tıkandığı eleştirilerinin yapıldığı bir dönemde modernleşme ve postmodernleşmeyle ilintili bir süreç olarak küreselleşme bütün dünya ile birlikte Türkiye’yi de etkilemiştir. Türkiye’nin çevre ülke konumundan merkez ülke konumuna geçmesi önümüzdeki yıllarda daha da önem kazanacaktır. Bu bağlamda demokratikleşmenin hızlandırılması, ekonomik kalkınmanın istikrar içinde başarılması gibi zor hedeflere ulaşılması, diğer yandan da küreselleşme bağlamında dış ilişkilerin iç hedefleri gerçekleştirme çabalarıyla uyumlu bir biçimde yürütülmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi için de ulus devlet olgusunun dikkatli bir biçimde korunması, ekonomik gelişmenin sağlanması, hukuki düzenin ve siyasal haklara ilişkin reformların gerçekleştirilerek uygulamaya konulması öncelikli konular olarak görünmektedir.

Kaynakça

- BARRINGTON, Moore. (1966), **Social Origins of Dictatorship and Democracy**, Boston
- BİLGİN, Nuri. (1997), “Açış Konuşmaları” **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Araştırma Dizisi, Bağlam Yayıncılık
- BORATAV, Korkut. (1988), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yay., İstanbul
- CANGIZBAY, Kadir. (2000), **Hiç Kimsenin Cumhuriyeti**, Ütopya Yayınevi, Ankara
- DEDEOĞLU, Beril. (1997), “Uluslararası Sistemde Bütünleşme ve Ayrışma” **Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik**, Araştırma Dizisi, Bağlam Yayıncılık
- GELLNER, Ernest. (1987), **Culture, Identity and Politics**, Cambridge University Press, Cambridge,
- GIDDENS, Antony. (1981), **A Contemporary Critique of Historical Materialism**, Vol: 1, London,
- GIDDENS, Antony. (1990), **The Consequences of Modernity**, Polity Press, Cambridge
- GÖLE, Nilüfer. (1999), ”Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı” **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, Ed:Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- HARVEY, David. (1989), **The Condition of Postmodernity**, Basil Blackwell,
- HIRST, Paul, Thompson Grahame (1995) “Globalization and the Future of the Nation State” **Economy and Society** 24 (3)
- KANSU, Işık. (1997), **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, İmge Kitabevi, Ankara
- KEYDER, Çağlar.(1987), **State and Class in Turkey**, Verso, London
- KEYDER, Çağlar. (1993), **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis Yay., İstanbul

- KEYDER, Çağlar. (1999), “Türkiyede Modernleşmenin Doğrultusu” **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik** Ed:Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul,
- KIRAY, Mübeccel. (1999), “Modernleşmenin Temel Süreçleri” **Bilanço 1923-1998**, Cilt 2, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- KOCACIK, Faruk. (2000), “Kitle Toplumu, Küreselleşme ve Türkiye” **Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu’na Armağan**, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fak., Sivas
- KONGAR, Emre. (1998), **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi,
- ŞAYLAN, Gencay. (1997), **Küreselleşmenin Gelişimi, Küreselleşme**, İmge Kitabevi, Ankara
- TEKELİ, İlhan. (1999), “Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması” **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik** Ed:Sibel Bozdoğan – Reşat Kasaba, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s:138